

GYVENIMO ISTORIJA

Namų auklėjimas ir saviugda

Kai man buvo šešeri, tėvas pradėjo kartu su manimi skaityti Bibliją. „Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę.“ Čia aš nutraukiau tėvą ir paklausiau: „Bet, tėti, kas tuomet sukūrė Dievą?“ Tėvas: „Dievo niekas nesukūrė, jis buvo per amžių amžius.“ Aš: „Ir jis buvo jau prieš dešimt metų?“ Tėvas: „O taip, jis buvo ir prieš šimtą metų.“ Aš: „Tai gal Dievas buvo ir prieš tūkstantį metų?“ Tėvas: „Apsaugok Viešpatie, Dievas yra amžinas.“ Aš: „Bet jis juk kartą turėjo būti pagimdytas?“ Tėvas: „Kvailiuk, ne! Jis buvo amžinas, amžinas ir amžinas...“ Manęs toks atsakymas nepatenkino, bet aš pamaniau, jog tėtis turėtų geriau žinoti negu aš, o man belieka su tuo sutikti. Toks suvokimas būdingas ankstyviesiems gyvenimo metams, kai protas dar nepakankamai išvystytas, o vaizduotė jau išsiskleidusi.

Protas stengiasi suprasti, o vaizduotė – aprėpti, t. y. protas bando išsiaiškinti tik duoto objekto atsiradimą, nesistengdamas atskleisti, ar objektą, kurio atsiradimas žinomas, mes galime iš tikrųjų įsivaizduoti, ar ne. Vaizduotė siekia tai, ko atsiradimo būdas jau mums žinomas, aprėpti ir apimti kaip vientisą vaizdą. Protui, pavyzdžiui, begalinė skaičių seka, didėjanti pagal tam tikrą dėsnį, yra toks pat objektas (kuriam pagal tą dėsnį priskiriamos tam tikros savybės), kaip ir baigtinė skaičių seka, kuri didėja pagal tą patį dėsnį. Vaizduotės objektas būtų kaip tik šita, o ne ana skaičių seka, nes vaizduotė negali jos aprėpti kaip baigtinės visumos.

Gerokai vėliau, kai atvykau į Vroclavą, tas pastebėjimas man įkvėpė mintį, kurią aš išdėčiau darbe, įteiktame profesoriui Garvei. Tuomet dar nieko nežinojau apie Kanto filosofiją, jog tai ir yra jos pagrindas. Tą mintį išreiškiau taip: metafizikai būtinai ima patys sau prieštarauti. Pakankamos priežasties dėsnis, pasak Leibnico (kuris čia remiasi Archimedo bandymu su svarstyklių lėkšte), yra patirtimi patvirtinta tezė, o patirtis rodo, kad kiekvienas dalykas turi savo priežastį, bet kaip tik dėl to, kad kiekvienas dalykas turi savo priežastį, niekas negali būti pirminė priežastis. Kaip gali metafizikai iš tokio teiginio išvesti teiginį apie pirminės priežasties buvimą?

Vėliau aš suradau Kanto filosofijoje tai išplėtotą ten, kur jis dėsto, kad priežasties kategorija, arba hipotetinių sprendimų forma, taikoma gamtos reiškiniams aprašyti, apibrėžiama *a priori*¹ pagal jų tarpusavio santykius, taip pat tik patyrimo dalykams ją galima pritaikyti *a priori*. Pirminė priežastis (kurioje slypi visa begalinė priežasčių seka, taigi iš esmės ir to prieštaravimas, nes begalybė niekada negali būti visiška) nėra tyrimų objektas, tai – intelektualinė idėja, o pagal mano paties teoriją – vaizduotės fikcija, kuri yra nesuderinama su dėsnių suvokimu, todėl dalykų įvairovę, atmetusi tuos dėsnius, bando aprėpti vaizdu.

Kartą aš skaičiau Bibliją, pasakojimą apie Jokūbą ir Ezavą. Tėvas pacitavo man čia vieną vietą iš Talmudo, kur sakoma, kad Jokūbas ir Ezavas pasidalino pasaulio turtus; Ezavas pasirinko šio pasaulio, Jokūbas – būsimąjo gyvenimo² lobius. Kadangi mes visi esame kilę iš Jokūbo, tai turėtume atsisakyti laikinų gėrybių.

Čia staiga jį nutraukiau, sakydamas, kad Jokūbas neturėjo būti toks kvailys ir geriau jau jis būtų pasirinkęs šio pasaulio turtus.

Deja, man buvo atsakyta: „Tu, bedievi vaikėze!“ Dar gavau antausį. Dėl to mano abejonės neišnyko, bet buvau priverstas nutilti.

¹ Iš anksto, nepriklausomai nuo patirties (lot.).

² T. y. mesijinės ateities.

Kunigaikštis Radvilas, didelis medžioklių mėgėjas, atvyko į mūsų kaimą ruošti šiai pramogai kartu su visa savo palyda ir dukra (kuri vėliau ištekėjo už kunigaikščio Ravuckio).

Jaunoji kunigaikštytė kartu su dvaro damomis, kamerdineriais ir liokajais įžengė į kambarį prigulti po pietų, o aš ten žaidžiau prie krosnies. Mane nustebino dvaro prabanga ir blizgesys, buvau sužavėtas ir akių negalėjau atitraukti nuo tų gražių žmonių bei auksu ir sidabru papuoštų drabužių. Mano tėvas įėjo tuo metu, kai iš nuostabos ir džiugesio man išsprūdo šūksnis: „Ak, kaip gražu!“ Kad mane apramintų ir sustiprintų mūsų tikėjimo pagrindus, tėvas šnipštelėjo man į ausį: „Kvailiuk! Kitame pasaulyje kūrens *dukseľ*³ mums *peššure*⁴, t. y. kitame gyvenime kunigaikštytė mums kūrens krosnį.“ Sunku ir įsivaizduoti, kokius jausmus sukėlė man toks paaiškinimas. Iš vienos pusės, aš tikėjau savo tėvu ir labai džiaugiausi ateities palaima, tačiau gailėjausi ir vargšės kunigaikštytės, kuri turės būti prakeikta tokiai žeminančiai tarnybai. Man netilpo galvoje, kaip tokia graži, turtinga kunigaikštytė su tokiais prabangiais drabužiais kiš malkas į vargano žydo krosnį. Mane tos mintys dar ilgai kankino, kol žaidimas nuo jų atitraukė.

Nuo pat vaikystės mėgau piešti ir turėjau gabumą. Tačiau savo tėvo namuose neturėjau progos pasižiūrėti šio meno pavyzdžių⁵. Bet kelių hebrajiškų knygų titulinuose puslapiuose radau medžio raizinių, vaizduojančių lapus, paukščius ir kitokias grožybes. Man labai patiko tie medžio raiziniai. Pabandžiau juos nukopijuoti su gabalėliu kreidos ir angliuku. Tas mano polinkis stiprėjo, kai suradau hebrajišką pasakų knygą, kur buvo išraižyti veikiantys personažai – žvėrys. Perpiešiau visas figūras labai tiksliai. Tėvas stebėjosi mano gabumais, tačiau jų nepaskatino: „Nori būti dailininkas? Tu privalai studijuoti Talmudą ir tapti rabinu. Nes kas supranta Talmudą, tas viską supranta.“

Tas meno troškimas ir gabumai tik augo. Mano tėvas apsigyveno H., kur buvo pono dvaras, o jame – keli labai gražiais tapetais išpuošti kambariai. Jie nuolat būdavo tušti, nes ponas gyveno kitur, o tą vietą lankė labai retai. Kai tik galėdavau, aš sprukdavau iš namų ir piešdavau figūras nuo gražiųjų pono kambarių tapetų.

Kartą, viduržiemį, mane surado beveik sušalusį stovintį prieš sieną su popieriumi vienoje rankoje (toje salėje nebuvo baldų) ir pieštuku kitoje, kopijuojantį figūras nuo sienos. Tačiau aš dabar manau, jei būčiau buvęs tam skatinamas, būčiau tapęs įžymiu, bet ne skrupulingu dailininku. Lengvai apmesčiau pagrindinius paveikslo kontūrus, tačiau man visuomet būtų trūkę kantrybės jį užbaigti.

Mano tėvas savo kabinete turėjo knygų spintą. Bet jis uždraudė skaityti kitas knygas, išskyrus Talmudą. Tai nepadėjo. Kadangi tėvas daugiausiai laiko praleisdavo užsiimdamas namų ūkio reikalais, aš pasinaudodavau tuo laiku.

Ėmiausi spintos ir perverčiau visas knygas, o kadangi gana gerai supratau hebrajiškai, ten radau daug įdomesnių už Talmudą knygų.

Tai buvo natūralu. Žiūrėkit, kokie sausi, dažnai vaikui nesuprantami Talmudo pamokymai (išskyrus teisės dalykus), aukojimo apeigos, apsivalymo, uždrausto maisto įstatymai, švenčių apeigos ir kitos teorinės rabininės problemos, subtiliausia dialektika, beprasmiški tyrinėjimai, kurie su didžiausiu dvasinių jėgų įtempimu buvo išdėstyti daugybėje tomų. Pavyzdžiui, kiek baltų plaukų gali turėti žala karvė, kad vis dar ją vadintų žala? Kiek yra rūšių niežų, kuriems reikia vieno ar kito apvalymo būdo? Ar galima šabo dieną užmušti utelę arba blusą? (Pirmąją, pavyzdžiui, galima, o antrosios nudobimas laikomas mirtina nuodėme); ar gyvulį reikia pradėti skersti nuo kaklo, ar nuo uodegos? Ką aukščiausias šventikas turėjo vilktis: pirma marškinius, po to kelnes, o gal atvirkščiai? Ar *javam* (bevaikio mirusiojo brolis, kuris pagal įstatymą privalo vesti savo brolio žmoną) bus atleistas nuo tos pareigos, jei nuo stogo nuslys į purvą⁶? *Ohe iam satis est!*⁷ Tik palyginkit, pasakyčiau aš, šias

³ Kunigaikštytė (jidiš k.).

⁴ Krosnis (jidiš k. su slavišku skoliniu).

⁵ Žydai vengė vaizduojamojo meno, prisilaikydami įstatymo: „Nedirbsi sau drožinio nei jokio paveikslo...“ (Iš 20, 4). Red. pastaba: šiame leidinyje Šventojo Rašto citatos pateikiamos pagal *Šventasis Raštas*: Senasis ir Naujasis Testamentas. Antrasis papildytas leidimas. Vertimas iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999.

⁶ Pavyzdys iš Babilonijos Talmudo traktato *Bava Kama*. Čia autorius sąmoningai supaprastina Talmudo problematiką, norėdamas išreikšti įspūdžius, kuriuos Talmudo studijos jam padarė vaikystėje.

pseudožinias, padedamas jaunimui ant stalo ir iki koktumo kemšamas į jaunus protus, su istorija, kurios įvykiai natūraliai susidėlioja į pamokančius ir malonius pasakojimus, kurios žinios apie pasaulio sandarą išplečia nusimanyimą apie gamtą ir tvarkingai susidėsto į didelę vientisą visumą, sukurdamos sistemą, ir panašiai, – taigi mano pasirinkimas jums pasirodys teisingas.

Mano mėgstamiausios knygos buvo: hebrajiška kronika (pavadinta *Cemach David*, parašyta išmintingo Prahos rabino, vardu rabis Davidas Gansas, kuris parašė taip pat ir astronomijos veikalą, apie kurį vėliau papasakosiu. Tas rabis turėjo garbės būti pažįstamas su Tycho Brahe ir kartu su juo tyrė dangų Kopenhagos astronomijos observatorijoje); Juozapas⁸, kuris, kaip žinoma iš tam tikrų šaltinių, buvo neteisingai apkaltintas; žydų persekiojimo Ispanijoje ir Portugalijoje istorija⁹ ir, kas mane labiausiai traukė, – knyga apie astronomiją.

Čia man atsivėrė naujas pasaulis. Į jį su didžiausiu susidomėjimu įžengiau. Tik įsivaizduokit sau vaiką, vos kokių septynerių metų, dar neragavusį nė pirmųjų elementarių matematikos žinių, kuris likimo valia ima į rankas astronomijos knygą, prikausčiusią visą jo dėmesį. Juk niekas iš aplinkinių negalėjo jam paaiškinti (tėvo aš negalėjau paprašyti patenkinti savo smalsumo, be to, tas nebūtų galėjęs kuo nors padėti). Kaip užsidegė jo žinių ištroškusi siela! To rezultatai gana greit tapo žymūs.

Aš buvau dar vaikas, o lovų mano tėvo namuose buvo mažai, tad man leista miegoti su senele (kurios patalas ir buvo minėtame tėvo kabinete). Visą dieną turėjau studijuoti Talmudą, jokios kitos knygos ir negalima man buvo į rankas paimti, taigi vakarus skyriau astronomijai.

Kai senelė atsiguldavo, užsidegdavau naują balaną, pasislėpdavau už spintos ir atsiversdavau pamėgtą astronomijos knygą. Senelė mane bardavo, nes senai moteriai buvo šalta manęs laukti vienai lovoje, bet aš negrįždavau greitai ir tęsdavau savo studijas, kol sudegdavau balaną.

Po tokių vakarų pradėjau suprasti, kas yra dangaus gaublys ir astronominiams reiškiniams paaiškinti sugalvoti ratai.

Tai buvo pavaizduota vieninteliu piešiniu, o knygos autorius davė skaitytojui gerą patarimą, kad geriau suprastų dangaus figūras (daugybė dangaus sferų buvo pavaizduotos plokštumoje ir tik kaip tiesios linijos), reikią pasidaryti paprastą gaublį, arba *sphaera armillaris*¹⁰.

Aš paklausiau to patarimo ir nusprendžiau pasidaryti tą *sphaera armillaris* iš sulenktų vytelių; kai pabaigiau darbą, galėjau suvokti visą knygą. Nenorėjau, kad tėvas sužinotų apie tokį mano pomėgį, todėl prieš miegą visad slėpdavau *sphaera armillaris* kampe už spintos. Mano senelė, ne sykį pastebėjusi mano įsigilinimą į knygą, dar pamačiusi, kad žvilgčioju į iš žabų nupintą sukryžiuotų ratų gaublį, labai išsigando, nusprendusi, kad jos anūkas kuoktelėjo.

Todėl nepraleido progos pranešti tėvui apie mano magiško instrumento slaptavietę. Tas greit suprato, ką tai turėtų reikšti. Pasiėmė gaublį ir liepė pakviesti mane. Kai atėjau, paklausė:

„Kokį tu čia žaislą pasidarei?“

Aš: „Čia yra *kadur*¹¹.“

Tėvas: „Ką tai turėtų reikšti?“

Aš paaiškinau visų ratų, vaizduojančių dangaus reiškinius, reikšmę.

Mano tėvas, kuris buvo geras rabinizmo žinovas, bet mokslams neturėjo ypatingo talento, ne viską suprato, ką aš jam norėjau paaiškinti; ypač jam buvo nesuprantamas mano *sphaera armillaris* ir knygoje pavaizduotos figūros atitikmuo, kaip iš tiesių linijų gali pasidaryti apskritimai, bet nors tiek jis galėjo suprasti, kad aš jau gerai išmaniau tą dalyką.

Jis pasmerkė mano užsiėmimą ir garsiai išbarė mane, kad nepaklausiau jo įsakymo studijuoti tik Talmudą, bet giliai savy jis tikrai labai džiaugėsi, kad jo jaunas sūnus, neturėdamas nei pakankamai žinių,

⁷ Jau pakanka (lot.).

⁸ Juozapas Flavijus (lot. Josephus Flavius) – žydų istorikas, gimęs 37 m. po Kr. Jeruzalėje, miręs greičiausiai po 100 m. po Kr. Romoje (?). Jo pagr. veikalai *Žydų karai* ir *Žydų senovė*.

⁹ Pasak S. Maimono *Autobiografijos* vertėjo į hebrajų k. J. Tavjovo, tai galėjo būti Juozapo Koheno knyga *Emek ha – bacha (Raudų slėnis)*. Žr. *Toledot Šelomo Maimon*, t. 1, Varšuva, 1898, p. 24.

¹⁰ Rutulys, apjuostas lankais (lot.).

¹¹ Rutulys (hebr.).

nei tinkamo vadovo bei mokytojo, pats sugebėjo išstudijuoti mokslinį veikalą; tuo ir baigėsi man skirtas pabarimas.

[...]

Vedybinio gyvenimo paslaptys.

Kunigaikštis R.¹²,

arba kas leidžiama Lenkijoje

Eidamas keturioliktus metus aš jau tapau tėvu, man gimė sūnus Dovydas. Aš juk vedžiau vos vienuolikos, o pagal to krašto papročius ir mano tautos gyvenimo būdą neturėjau nė mažiausio suvokimo, kaip bendrauja tarpusavyje priešingos lytys ir kokios yra vedusio vyro santuokinės pareigos. Į dailią mergaitę žiūrėjau kaip ir į kitus gražius gamtos bei meno kūrinis, beveik kaip į tą puikią vaistų dėžutę, kurią vogiau. Tad buvo visai natūralu ir suprantama, kad dar ilgai po vestuvių net negalvojau apie santuokinį gyvenimą su jo priedermėm.

Prie žmonos artindavausi kaip prie kokio nepažįstamo daikto, tiesiog virpėdamas. Kad atsikratyčiau šio trūkumo, mane nuvedė pas seną raganą, nes manyta, jog vestuvių dieną mane užbūrė. Ji su manimi darė visokius veiksmus bei burtus, kurie, žinoma, ne tiesiogiai, bet vaizduotei padedant, davė gerų rezultatų.

Gyvenimas Lenkijoje nuo vestuvių iki pat išvykimo, t. y. visą mano žydinčių jaunų dienų laiką, buvo vieni rūpesčiai, nelaimės, vargas ir nuolatinis normalios raidos bei augimo sąlygų trūkumas, betikslis jėgų švaistymas, visa tai bandau aprašyti, bet plunksna tiesiog krinta iš rankų vien dėl skausmingų prisiminimų.

Tuometinė tos šalies tvarka ir mūsų tautos būklė tame krašte, tautos, kuri kaip vargšas asilas klupinėjo su dviem naštom: savo pačios tamsumo ir iš jo kylančių religinių prietarų bei tame krašte gyvenusios tautos tamsumo bei prietarų. Čia dar prisidėjo mano šeimos nelaimės – viskas taip susiklostė, kad kuo labiau sutrukdytų iš prigimties man duotų gabumų skleidimuisi.

Lenkų tauta, turiu galvoje tik bajorus, yra labai mišrios prigimties. Tik maža jos dalis gauna geresnį išsilavinimą, tampa išsilavinus, apsišvietus, išsimokslinus ir turi galimybių keliaudama praplėsti savo akiratį, taip įgyja galią daryti gera sau ir pavaldiniams. Didesnė tos tautos dalis taip ir nugyvena visą savo gyvenimą be jokio mokslo, neturėdama nė mažiausio supratimo apie apsišvietusių žmonių papročius bei dorovę, tapdama savo pačios suvešėjusių aistrų žaislais, o tai pražūtinga tūkstančiams jos pavaldinių. Jie puikuoja savo titulais bei ordiniais, kuriuos išniekina savo gėdingu elgesiu, turi didžiulius dvarus bei turtų, kurių nemoka valdyti, nuolat kariauja tarpusavyje, todėl valstybė neišvengiamai tampa savo kaimynų, pavydinčių jai didybės, grobiu.

Kunigaikštis R., Lenkijos etmonas ir Lietuvos vaivada, vienas iškiliausių magnatų, buvo paveldėjęs iš savo šeimos tris palikimus su nesuskaičiuojamais turtais, o, be viso to, dar nestokojo širdies gerumo ir *bon sens*¹³, tačiau be atidaus auklėjimo ir nuodugnaus išsilavinimo tapo vienu labiausiai ištvirkusių kunigaikščių, kokius tik matė pasaulis. Neturėdamas nuolatinio užsiėmimo, – tai buvo gero skonio ir išsilavinimo, akiračio bei žinių siaurumo pasekmė, – ėmė gerti, o tai vėlgi jį skatindavo elgtis kvailai ir net juokingai. Kunigaikštis, neturėdamas išskirtinio polinkio, atsiduodavo gėdingiems jusliniams geiduliams, o būdamas iš prigimties žiaurus, jis labai nuožmiai skriaudė savo pavaldinius.

Jis švaistė didžiules lėšas vien tik iš tuštybės, išlaikė didelę dešimties tūkstančių vyrų armiją ir per neramumus Lenkijoje, pats nežinodamas kodėl, prisijungė prie konfederatų partijos. Taip jis užsitraukė ant galvos rusus, siaubusius jo turtus ir žlugdžiusius jo pavaldinius bei visus skurdinusius. Jam pačiam teko ne kartą bėgti iš tėvynės, palikus priešams trofėjų – gausius jo protėvių sukauptus turtus.

¹² Radvilas. Veikiausiai čia minimas Karolis Stanislovas II, žinomas pravarde „Panie Kochanku“ (1734–1790), buvęs 1762–1764 ir 1768–1790 Vilniaus vaivada, Radomo konfederacijos (1767–1768) ir Seimo (1768) pirmininkas, vėliau – Baro konfederacijos (1768) dalyvis.

¹³ Sveiko proto (pranc).

Kas galėtų aprašyti visus jo išsišokimus bei paleistuvystes? Kelių pavyzdžių, manau, užteks, kad skaitytojas galėtų susidaryti apie tai savo nuomonę. Tam tikra pagarba mano buvusio krašto valdovui neleidžia į jo veiksmus žiūrėti kitaip, kaip į blogo išsilavinimo bei audringo temperamento pasekmes, kas gali sukelti gailestį, bet ne panieką ir pasmerkimą.

Kai kunigaikštis važiuodavo gatve, o tai jis mėgdavo daryti lydimas visų savo dvariškių, muzikantų kapelos ir kareivių, niekas iš gyventojų, jei tik brangino gyvybę, negalėdavo pasirodyti gatvėje, net savuose namuose jautėsi nesaugūs. Kunigaikštis į savo karietą galėjo pasigriebti kiekvieną purviniausią, varganiausią valstietę, pasipainiojusią jo kelyje.

Vieną kartą kunigaikštis įsakė pakviesti įžymų kirpėją žydą. Tas, nieko kito nesitikėdamas, tik įprastos kraujo nuleidimo operacijos, pasiėmė savo instrumentus ir prisistatė savo ponui. Kunigaikštis jo paklausė: „Ar turi su savim chirurgo instrumentus?“ „Žinoma, mano garbusis kunigaikšti“, – atsakė tas. „Gerai, – pasakė kunigaikštis, – duok man lancetą. Noriu nuleisti tau kraujo.“ Vargšas kirpėjas turėjo su tuo sutikti. Kunigaikštis griebė lancetą, bet juk visai nemokėjo juo naudotis, dar rankos po išgertuvių drebėjo, taigi, savaime suprantama, apgailėtinai sužeidė tą vargšą. Tačiau kunigaikščio dvariškiams tai atrodė juokinga, jie pritarė tam ir net gyrė jo, kaip chirurgo, sugebėjimus.

Kitą sykį atėjo į bažnyčią girtas. Užmiršęs, kur esąs, atsistojo prie altoriaus ir nusilengvino, palikdamas balutę. Visi ten buvę žmonės dėl to vaizdo nustėro. Kitą ankstų rytą atėjo dvasininkai pas dar blaivų kunigaikštį graudenti dėl vakarykščio išsišokimo ir stengėsi pažadinti jo sąžinę. „Ei! – suriko kunigaikštis. – Pabandysime tai pataisyti.“ Įsakė visiems to krašto žydams savo lėšomis į išniekintą bažnyčią pristatyti penkiasdešimt galvų vaško, padaryti iš jo žvakes ir jas deginti. Vargetos žydai turėjo nešti nuodėmių atpirkimo aukas į teisuolio kataliko išniekintą bažnyčią.

Sykį jis užsinorėjo apvažiuoti visą miestą pylimu. O pylimo būta tokio siauro, kad netilpo karieta, pakinkyta šešiais arkliais (kitaip kunigaikštis net nevažiuodavo, tik šešiakinke). Todėl jo husarai, rizikuodami gyvybėmis, vargo ir nešė tą karietą, kol kunigaikštis baigė savo kelionę.

Kartą kunigaikštis su visa savo svita suruošė žydų sinagogos antpuolį, kur šeimininkavo ir smarkiai sugadino viską be jokios svarios priežasties: išdaužė langus, krosnis, sukulė visus indus, išplėšė iš paausuotos skrynios Šventojo Rašto ritinius, nutrenkė juos žemėn ir t. t. Vienas mokytas pamaldus žydas, tuo metu buvęs sinagogoje, išdrįso tuos ritinius pakelti nuo žemės ir norėjo juos apsaugoti nuo išniekinimo, bet jam teko garbė būti pašautam kulka iš paties Jo Didybės kunigaikščio medžioklinio šautuvo. Tuomet visa žygeivių šutvė patraukė į antrą sinagogą, kur taip pat šeimininkavo, o iš ten jau į žydų kapines, sudaužė ir sudegino statinius bei antkapius.

Ar galima patikėti, jog krašto valdovas, turėdamas visą galią teisėtai bausti savo vargšus pavaldinius, jei tik jie nusikalstų, su jais taip nuožmiai elgėsi? Bet, deja, taip buvo.

Vieną dieną kunigaikštis įsigėidė pakeliauti iki savo valdomo M., vos už kokių keturių mylių nuo jo rezidencijos. Ir šioje kelionėje, tiesiog pasivaikščiojime, jį privalėjo lydėti visas jo dvaras, visa svita. Paskirtos dienos rytą procesija pajudėjo. Priekyje žygiavo visa kunigaikščio armija, kaip įprasta, tvarkingai išrikiuota eilėmis ir korpusais, tviskanti visu gražumu: pėstininkai, raiteliai, artilerija ir t. t. Toliau žengė leibgvardija, šauliai, iš laisvų, dažniausiai neturtingų ar nusigyvenusių medžiotojų bajorų; už jų vežimai su kelionės virtuve, kur buvo pasirūpinta vengriško vyno ištekliais, po to janyčarų muzikantai ir kitos kapelos, tuomet jau paties kunigaikščio karieta, kurią galiausiai lydėjo Jo Didenybės satrapai. Taip juos vadinau, nes tą vilkstinę galėčiau palyginti nebent su Darijaus karo žygiu prieš Aleksandrą. Jau vakare jo Šviesybė Kunigaikštis (negalėčiau pasakyti – garbinga persona, nes vengriškas vynas išdildė jo sąmonę, kuri yra asmenybės pagrindas) atvyko į mano smuklę miestelio K., priklausiusio Jo Šviesybės rezidencijai N. priemiesčio pakrašty. Kunigaikštį įnešė į namus ir su drabužiais bei pentinuotais batais numetė ant purvinos, nepaklotos mano uošvės lovos.

Kaip buvo įprasta, aš sprukau. O mano amazonės (aš turiu galvoje savo uošvę ir žmoną) pasikloviė savo didvyriškumu ir vienos pasiliko namuose. Visą naktį namai virte virė. Tame pačiame name, kur miegojo kunigaikštis, kapojo malkas, virė ir kepė. Nes visi žinojo, jog Jo kunigaikštiška Didenybė taip kietai miega, kad Jo Mylystą galėtų prikelti nebent Paskutiniojo Teismo trimitas.

Kitą rytą kunigaikštį anksti pažadino. Jis apsidairė aplinkui ir nežinojo, ar tikėti savo akim: nenurengtas jis guli varganoje smuklėje ant purvinos lovos, knibždančios blakių. Kamerdineriai, pažai ir maurai laukė kunigaikščio įsakymų, jis paklausė, kaip čia patekęs, buvo atsakyta, kad Jo Šviesybė vakar išsiruošė keliauti į M., o čia pavargęs prigulė pailsėti. Svita kelionę tęsė ir jau tikriausiai pasiekė M.

Kunigaikščio kelionė į M. buvo tuomet atšaukta. Visa palyda su kariauna iškilmingai sugrąžinta į kunigaikščio rezidenciją. Kunigaikštis panorą mano valdomoje smuklėje iškelti didžiulę pietų puotą. Buvo pakviesti visi svetimšaliai ponai, visi, kas tuo metu viešėjo tame mieste. Valgyta iš auksinių indų. Sunku net įsivaizduoti, kaip derėjo tiesiog azijinė prabanga ir laplandinis skurdas, viešpatavęs šiuose namuose.

Varganoje smuklėje, kurios sienos buvo tiesiog juodos nuo dūmų ir suodžių, o balkiai paramstyti nenusakomos formos ramsčiais iš medžių kamienų, langai sudurstyti iš siaurų aplūžinėjusių sakingos pušies rėmų, apklijuotų popieriumi; tokiuose namuose ant purvinų suolų prie dar purvinesnio stalo, švytėdami prabanga sėdėjo kunigaikščiai, užsisakinėjo įmantriausius patiekalus ir puikiausius vynus, liepdami juos atnešti auksiniuose induose bei taurėse.

Prieš pietus kunigaikštis, su kitais ponais vaikštinėdamas prie smuklės, atsitiktinai pamatė mano žmoną. Toji tuomet buvo žydinti jauna moteris, ir aš, dabar jau su ja išsiskyres, turiu atiduoti jai garbę, teisėtai pripažindamas, kad (žinoma, be viso to, ką moters žavesiui gali suteikti skonis ir nagingumas, nes juk to mano žmona neturėjo) ji buvo pirmarūšė gražuolė. Aišku, kad krito į akį kunigaikščiui R. Atsigręžęs į palydovus, tarė: „Tikrai, kokia daili jauna moterytė! Reikia ją tik aprengti naujais švariais marškiniais.“ Tai buvo jo įprastas ženklas ir reiškė tą patį, ką Didžiojo Sultono nosinės metimas. Kai kiti ponai išgirdo tuos žodžius, jie susirūpino mano žmonos garbės išsaugojimu, tad mostelėjo moteriai kuo greičiau dingti iš akių. Ši suprato ženklą ir tyliai smuko šalin kuo toliausiai, o po to pasislėpė.

Po puotos kunigaikštis ir jo dvariškiai grįžo į miestą su trimitais, litaurais ir janičarų muzika. Po to pereita prie įprastinių dienos užsiėmimų, t. y. visą popietę iki pat vakaro lėbauta, galiausiai nujota į H., prabangią pilį prie kunigaikščio žvėryno, kur parodyti brangiai kainavę, bet dažnai nesėkmingi fejerverkai. Po kiekvienos išgertos taurės šaukta „vivat“ ir šaudyta iš patrankų. Bet žmonės, stovėję prie patrankų, geriau išmanė apie plūgą nei apie tuos pabūklus, todėl dažnai šaudymas baigdavosi nelaimė. „Vivat Kschondsie¹⁴ R! (Tegyvuoja kunigaikštis R.)“, – šaukė svečiai, o pergalės palmė tame Bakcho žaidime atitekdavo, žinoma, kunigaikščiui, kuris kiekvieną, kas tik jam pataikaudavo, apipildavo brangiomis dovanomis. Ir tai buvo ne niekinga moneta, paaukuota skrynelė ar panašiai, o nekilnojamas turtas su šimtais valstiečių. Pagaliau suruoštas koncertas, kurio metu Jo kunigaikštiška Didenybė saldžiai užmigo ir buvo nuneštas į pilį.

Tokiam švaistūniškam gyvenimo būdai reikėjo daugybės pinigų, ir jie būdavo išspaudžiami iš vargšų pavaldinių. Jei tai nepasisekdavo, už skolas būdavo parduodami visi dvarai. Taip, tokiu atveju, nepagailėta net dvylikos žmogaus ūgio vyrų aukso statulų (ar tai būta dvylikos apaštalų, ar dvylikos milžinų, negaliu pasakyti), paveldėtų iš protėvių; nepagailėta net stalo, kurį pats kunigaikštis įsakė nuliedinti iš gryno aukso. Tokiu būdu, laikui bėgant, didžiuliai to iškilaus kunigaikščio turtai, per amžius kaupti protėvių, tirpo ir tirpo, o pavaldiniai..., tačiau aš čia pasakojimą nutrauksiu.

Tas kunigaikštis neseniai mirė, nepalikęs tiesioginio įpėdinio. Jo brolio sūnus tapo vieninteliu kunigaikščio valdų paveldėtoju.

Dvasinio tobulėjimo siekis, amžinai kovojant su visokiausiu skurdu

Iš tėvo gautų pamokų, dar labiau dėl savo paties darbštumo, vienuolikos metų aš jau galėjau laikyti egzaminus ir tapti puikiu rabinu. Be viso to, dar turėjau šiek tiek padrikų istorijos, astronomijos ir kitų matematikos mokslų žinių.

¹⁴ Książę (lenk.).

Tiesiog degiau, kaip troškau mokytis, bet ką gi galėjau padaryti, jei trūko vadovų, knygų ir kitų priemonių? Turėjau tuomet pasitenkinti tom žiniom, kurias man pavykdavo gauti atsitiktinai, be plano ir tvarkos.

Kad patenkinčiau smalsumą bei žinių troškimą, nebuvo kitos išeities, tik mokytis užsienio kalbų. Bet kaip pradėti? Tiesiog negalėjau mokytis lenkų ar lotynų kalbos pas kataliką, nes, iš vienos pusės, mano tautos prietarai draudė mokytis kitų kalbų, išskyrus hebrajų, taip pat siekti kitų žinių be Talmudo ir begalinio skaičiaus jo komentarų; iš kitos pusės, katalikų prietarai neleido mokytis žydo.

Be viso to, man labai trūko laiko, nes reikėjo išmaitinti šeimą. Privalėjau vykdyti mokytojo, Šventojo Rašto ritinių korektoriaus pareigas, todėl ilgai dar veltui dejavau, neįstengdamas atsiduoti prigimtiniam sielos troškimui – žinių alkio pasotinimui.

Pagaliau man pasisekė, padėjo laimingas atsitikimas. Būtent skaitydamas kai kurias senas storesnes hebrajiškas knygas, aš pastebėjau, jog jose yra keli alfabetai, t. y. jų puslapiai ir spaudos lankai sunumeruoti ne tik hebrajų abėcėlės raidėm, bet tam panaudota ir kitos kalbos abėcėlė. Dažniausiai tai būdavo lotynų ar vokiečių abėcėlės raidės.¹⁵

Neturėjau, tiesą sakant, nė mažiausios nuovokos apie spaudinių leidybą. Įsivaizdavau, kad knygos spausdinamos kaip drobės ir kiekvienas puslapis pagal savo atskirą formą.

Tačiau spėjau, kad vienas šalia kito stovį leidybos ženklai reiškia tą pačią raidę, o juk buvau girdėjęs, jog tų svetimų kalbų abėcėlėse raidės taip pat eina tam tikra tvarka iš eilės, tai tariau, kad, pvz., svetimos kalbos raidė A, išspausdinta šalia „alfa“, analogiškai reiškia „a“; tuo būdu pamažu išmokau lotynų ir vokiečių abėcėlės raidžių ir jų rašybos.

Taip, pasinaudodamas dešifravimo menu, pradėjau vokiečių kalbos raides dėti į atskirus žodžius bei posakius; bet dar ilgai abejoju, ar visas tas mano vargas nėra veltui, nes šalia hebrajiškų raidžių išspausdinti rašto ženklai galėjo būti sudėlioti ir ne pagal tarimą bei reikšti visai ką kita. Kol pagaliau man į rankas pakliuvo keli senos vokiškos knygos puslapiai.

Aš pradėjau skaityti. Ir kaip nustebau bei nudžiugau, kai, perskaitęs raidžių junginius, supratau, jog žodžiai ir posakiai atitinka tuos, kuriuos jau mokėjau. Tiesa, daugelis žodžių man buvo nežinomi, nes žydų kalboje jų nebuvo, bet ir be tų nežinomų žodžių puikiausiai galima buvo suprasti visą tekstą.

Dešifravimas man ir dabar padeda mokytis, tai buvo mano nuosavas metodas, padedantis suprasti ir įvertinti kitų mintis. Ir manau, kad negaliu tvirtinti supratęs knygą, kol nesu priverstas susumuoti originaliai išreikštas rašytojo mintis pagal jų pačių diktuojamą tvarką bei sąryšį. Tam reikia tiesiog geros atminties, tik tuomet gali girtis gerai supratęs autorių, kai jo minčių, iš pradžių dar miglotai suvoktų, pastūmėtas imi mąstyti apie aprašytą temą ir savarankiškai prieini, nors ir iš šalies paskatintas, prie tų pačių, kaip ir autorius, minčių. Toks suvokimo skirtumas negali prasprūsti nepastebėtas kritiškos akies. Tuo pasiremdamas, tik tuomet galiu suprasti knygą, kai užpildau visas spragas tarp joje išdėstytų minčių.

Aš ilgai savy jutau tuštumą, kurios niekaip negalėjau užpildyti. Niekaip negalėjau patenkinti begalinio žinių ir mokslo troškulio. Iki tol Talmudo studijos buvo mano pagrindinis užsiėmimas; man tas užsiėmimas patiko tik formos požiūriu, nes tai didžiai suaktyvindavo sielos jėgas, bet turinio studijos nekėlė jokio pasitenkinimo.

Tokio pobūdžio studijos išugdo labiausiai nutolusių viena nuo kitos priešasčių bei pasekmių suvokimą, iš tezių išplaukiančias išvadas, slapčiausių prieštarų atskleidimą, subtiliausių skirtumų paieškas ir t. t. Kadangi pačios pagrindinės tezės juk čia tik įsivaizduojama realybė, tad siela, geidžianti tikro žinojimo, negali tuo pasitenkinti.

Taigi aš dairiausi, kas galėtų patenkinti mano žinių troškimą. Jau buvau girdėjęs, kad mokytis mano krašto žydai yra atskleidę tokį žinojimą, kuris vadinasi kabala, ir padeda ne tik mokytis, bet net tobulėti ir priartėti prie Dievo.

¹⁵ Religinio pobūdžio hebrajiškose knygose skaičių seką dažniausiai žymi iš eilės einančios hebrajų abėcėlės raidės. Senuose hebrajiškuose, dažniausiai Vokietijoje išspausdintuose leidiniuose, spaudos lankai būdavo žymimi dvejopai: hebrajiškom ir vokiškom raidėm, o jei tų pritrūkdavo, knyga būdavo didesnės apimties, tai ir kitokiom, lotyniškom.

Savaime suprantama, tiesiog degiau, kaip norėjau daugiau apie tai sužinoti, bet tas mokslas buvo laikomas šventu ir negalėjo būti viešai skleidžiamas, juo slapta tarpusavy dalinosi tik išrinktieji. Todėl nežinojau, kur man surasti žmones, žinančius paslaptis, turinčius raštų ir galinčius visu tuo su manimi pasidalinti.

[...]

Kelionė į Karaliaučių, Štetiną ir Berlyną, siekiant praplėsti žmogaus pažinimo ribas

Kadangi mano išorinės gyvenimo sąlygos vis blogėjo ir aš nebegalėjau daugiau sugrįžti prie savo įprastų užsiėmimų, jausdamasis nebetinkąs jiems, iš kitos pusės, nebegalėjau patenkinti mokslo ir studijų troškimo savo gyvenamoje vietovėje, tad nusprendžiau patraukti į Vokietiją ir ten studijuoti mediciną bei, esant progai, pasigilinti į kitus dalykus.

Tačiau iškilo vienas klausimas: kaip surengti tokią ilgą kelionę.

Tiesa, žinojau, kad kai kurie mano vietovės pirkliai greitai ruošis naujai kelionei į Karaliaučių Prūsijoje, bet tarp jų aš turėjau mažai pažinčių, todėl negalėjau tikėtis, kad jie norės mane veltui paimti kartu su savimi. Po ilgų apmąstymų pagaliau suradau gerą kelionės draugą.

Aš turėjau vieną draugą, labai mokytą ir pamaldų vyrą, kurį didžiai gerbė visi miesto žydai, jam ir atskleidžiau savo ketinimus ir paprašiau jo ką nors patarti.

Papasakojau jam apie savo sunkią padėtį, kaip mano polinkiai krypsta į Dievo ir Jo darbų bei kūrinų pažinimą, jog nebegaliu imtis įprastinių darbų; ypač jam pabrėžiau tai, kad dabar jau buvau priverstas maitintis tik iš savo išmanymo apie Bibliją ir Talmudą, o tai, daugelio rabinų nuomone, nėra visiškai leistina. Todėl pasakiau, kad norėčiau studijuoti mediciną kaip vieną iš pasaulietinių menų, nes taip galėčiau būti naudingas ne tik sau, bet ir visiems mano apylinkės žydams, kadangi čia nėra tikro mediko, o tie, kurie tokiais dedasi, yra tiesiog bemoksliai barzdaskučiai, savo gydymu siunčiantys žmones į kitą pasaulį.

Tokie motyvai tą pamaldų vyrą labai paveikė. Jis nuėjo pas vieną pažįstamą pirklių, papasakojo, kokie svarbūs mano tikslai, ir įkalbėjo jį, kad, jei galėtų, pasiimtų mane į savo nuosavą kelioninį važelį, kai vyks į Karaliaučių. Tas negalėjo nepaklausyti tokio švento žmogaus, todėl su viskuo sutiko.

Taigi iškeliavau su tuo pirkliu žydu į Karaliaučių Prūsijoje. Kai tik ten atvykau, nuėjau pas tenykštį medicinos daktarą žydą H., prašydamas gero patarimo bei paramos, pasakiau jam, jog norėčiau studijuoti mediciną. Tas, labai užimtas savo specialybės darbais, net negalėjo su manimi tinkamai pasikalbėti, todėl gerai net nesuprato, ko iš jo norėčiau, bet nurodė man kelis jo namuose gyvenusius studentus.

Tie jauni ponai, kai jiems prisistačiau ir papasakojau apie savo ketinimus, pradėjo garsiai juoktis, tačiau dėl to ant jų negalėjau pykti. Įsivaizduokite maždaug dvidešimt penkerių metų pusiau lenką, pusiau lietuvių vyriškį¹⁶ su gana tankia barzda, apsilikęs purvinais sudraskusiais drabužiais, kuris kalba hebrajų, jidiš, vokiečių, lenkų ir rusų kalbų mišiniu su visom įmanomom gramatikos klaidom ir tariasi suprantąs vokiečių kalbą bei nusivokiąs kai kuriuose moksluose. Ką gi kita apie jį tie jauni žmonės galėjo galvoti?

Jie pradėjo sau juokus iš manęs darytis, davė man Mendelsono *Fedoną*, gulėjusį ant stalo, ir liepė jį paskaityti. Aš skaičiau tikrai apgailėtinais (dėl mano savito vokiečių kalbos mokymosi būdo, taip pat dėl prastos tarties), tai vėl sukėlė naują juoko protrūkį. Tačiau man liepė paaiškinti tai, ką perskaičiau. Tai aš ir padariau, kaip išmaniau. Bet jie manęs nesuprato, tad pareikalavo, kad perskaitytą dalyką išversčiau į hebrajų kalbą.

Tai tuojau ir padariau. Studentai, gerai mokėję hebrajų kalbą, tikrai labai nustebė, nes pamatė, kad ne tik gerai supratau to žymaus autoriaus mintį, bet ir gerai ją išreiškiau hebrajiškai; taip jie pradėjo

¹⁶ Tuo paliudijimu pasirėmė kai kurie tyrinėtojai, nustatę, jog Maimonas gimė 1754 m.

manim domėtis, surado man kelis senus drabužius ir pasirūpino mano išlaikymu, kol būsiu Karaliaučiuje, taip pat patarė, kad traukčiau toliau į Berlyną, kur sėkmingiausiai pasieksiu savo tikslą.

Kad patogiau artimiausiu keliu pasiekčiau Berlyną, jie patarė man plaukti laivu iš Karaliaučiaus į Štetiną, o iš ten – Oderiu į Frankfurtą, iš kur jau visai nesunkiai pateksiu į Berlyną.

Taigi aš nuėjau į laivą, maisto turėdamas tik paskrudintos duonos, kelias silkes ir buteliuką degtinės. Karaliaučiuje man buvo pasakyta, jog ta kelionė truksianti maždaug dešimt, daugiausiai keturiolika dienų. Bet ta pranašystė neišsipildė. Kelionė dėl priešpriešinio vėjo užtruko penkias savaites.

Kokios buvo tuomet mano gyvenimo sąlygos, galima tik įsivaizduoti. Laive, be manęs ir kažkokios senos moters, savo pačios paguodai nuolat giedojusios religines giesmes, nebuvo jokių kitų keleivių. Aš labai menkai supratau pomeraniškai – jūreivių vokiečių kalbą, kaip ir jie mano žydų-lenkų-lietuvių; visą kelionę negavau suvalgyti nieko karšta, teko miegoti ant kietų maišų. Ne kartą laivui grėsė pavojus nuskęsti. Aš, žinoma, didesnę laiko dalį laive prasirgau jūros liga.

Pagaliau atvykau į Štetiną. Man pasakė, kad nuo čia iki Frankfurto keliauti pėstute yra tiesiog menkniekis. Bet kaip tai galėjo padaryti Lenkijos žydai tokiom vargingom sąlygom, be pferingio maistui kišenėje, be to, dar nemokėdamas to krašto kalbos, – kaip jis galėjo ten nukeliauti, nors ir kelias mylias?

Bet kitos išeities nebuvo. Taigi aš išėjau iš Štetino ir, pagalvojęs apie savo elgetišką dalią, karčiai apsiverkiau, atsisėdęs po liepa.

Greitai sunkumas nuo širdies nuslinko, sukauptą visą drąsą ir žengiau toliau. Nukeliavęs porą mylių, artinantis vakarui, visai išsekęs, pasiečiau smuklę. Tai buvo žydų pasninko dienos rugpjūčio mėnesį išvakarės¹⁷. Mano padėtis tuomet buvo liūdnėsnė, nei galima įsivaizduoti. Jau tą dieną alpėjau iš alkio ir troškulio, o dar visą kitą dieną privalėjau pasninkauti.

Neturėjau nė pferingio maistui ir jokio vertingo daikto, kurį galėčiau parduoti.

Ilgai galvojęs, pagaliau sumečiau, kad kelionėms dar turėtų būti geležinis šaukštas, kurį pasiėmiau su savim į laivą; išsiėmiau jį ir ėmiau prašyti užteigęs šeimininkės, gal galėtų man duoti nors truputį alaus ir duonos. Toji iš pradžių atsisakė imti šaukštelį, bet pagaliau po ilgų maldavimų aš išprašiau už tai prarūgusio alaus. Teko susitaikyti su tuo, išgėriau savo stiklą alaus ir nupėdinau į tvartą miegoti ant šieno.

Rytą susižinojęs, kur yra žydų gyvenama vietovė, keliavau toliau, nes norėjau nueiti į sinagogą ir kartu su savo broliais giedoti raudulingas giesmes apie Jeruzalės sugriovimą.

Taip ir įvyko. Po pamaldų ir giesmių (tai buvo maždaug pietų metu) aš nuėjau pas tos vietos *melamedą* (žydų mokytoją) pasikalbėti; kai tas pastebėjo, jog esu puikus rabinų raštų žinovas, susidomėjo manimi, pasirūpino, kad gaučiau vakarienę pas vieną žydą ir davė rekomendacinį laišką artimiausios vietovės mokytojui, kuriame mane apibūdino kaip gerą talmudistą ir garbingą rabinų raštų žinovą.

Ten mane visai gerai priėmė, pakvietė į šeštadieninę puotą pas turtingiausią ir gerbiamiausią tos vietovės žydą, aš nuėjau į sinagogą, kur man skyrė pagarbiausią vietą, ir visi ten elgėsi su manim kaip su rabinu.

Baigiantis pamaldoms, minėtas turtingas žydai pasikvietė mane į savo namus ir ten pasodino prie stalo į garbingiausią vietą, būtent tarp savęs ir dukters. Tai buvo jauna mergina, gal kokių dvylikos metų, kuo prašmatniausiai išpuošta.

Tuoju kaip rabinas pradėjau labai mokytą bei pakilią diskusiją, ir kuo mažiau mane suprato tų namų ponas ir ponija, tuo dieviškesnė ji jiems atrodė.

Tačiau didžiausiam savo skausmui pastebėjau rūgščią panelės miną ir surauktą bei persikreipusį jos veidą. To išsyk niekaip negalėjau paaiškinti, bet pagaliau mano žvilgsnis nukrypo į save ir pastebėjau savo varganus, purvinus driskiaus drabužius; visa paslaptis man galų gale atsiskleidė. Panelės nerimas buvo pagrįstas. Kaipgi galėjo būti kitaip? Juk aš nuo pat išvykimo iš Karaliaučiaus, beveik

¹⁷ Avo mėnesio devintos dienos pasninkas, skirtas pirmosios ir antrosios Šventyklos sugriovimui prisiminti.

septynias savaites, nepersivilkau švarių baltinių, o apsistojęs smuklėse, miegodavau tik tvartuose ant šieno, kur nežinia kiek vargšų keleivių nakvojo prieš tai, ir t. t.

Ir štai mano akys atsivėrė, pamačiau savo elgetystę, visą iš jos kylančią, neišmatuojamą prarają. Bet ką gi turėjau veikti? Kaip reikėjo iš tos kraupios padėties išsisukti? Prislėgtas ir liūdnas išėjau iš tų gerų žmonių namų, atsiveikinau ir tęsiau savo kelionę į Berlyną, toliau grumdamasis su visokiu skurdu ir didžiausia elgetyste.

Pagaliau pasiekiau tą miestą. Čia tikėjau, kad mano vargams ateis galas ir išsipildys visi mano troškimai, tačiau, deja, labai apsigavau.

Kadangi toje sostinėje elgetaujantis žydas buvo netoleruojamas, tenykštė žydų bendruomenė, stengdamasi apsaugoti savo vargšus, pastatė namus prie Rozentalio vartų. Ten galėjo apsistoti neturtingieji, prieš tai iškamantinėti žydų seniūno apie savo kelionės į Berlyną tikslus. Tuomet, jei kuris iš jų sirgo ar ieškodavo tarnybos, būdavo priimamas į miestą arba išsiunčiamas toliau. Ir aš buvau nuvestas ten, viena gyventojų pusė buvo sergantys vargetos, kita pusė – apgailėtini padugnės. Ilgai aš veltui ieškojau žmogaus, su kuriuo galėčiau pasikalbėti apie savo reikalus.

Galiausiai aš pastebėjau vieną žmogų, apsirengusį kaip rabinas, priėjau prie jo ir, savo didžiausiam džiaugsmui, sužinojau, jog tai tikrai yra gana įžymus Berlyno rabinas. Pradėjau kalbėtis su juo apie įvairius rabinų mokymo dalykus. Buvau labai atlapaširdiškas ir papasakoju jam apie savo gyvenimą Lenkijoje, atskleidžiau ketinimus studijuoti Berlyne mediciną, parodžiau savo komentarą *More Nevuchim* ir t. t. Tas dėjosi viską galvon ir, atrodė, manimi iš tikrųjų susidomėjo. Bet staiga jis visai dingo man iš akių.

Pagaliau vieną pavakarę atvyko žydų vyresnieji. Buvo paeiliui pakviestas kiekvienas, tuo metu viešėjęs tuose namuose, ir jo klausinėta apie atvykimo į Berlyną tikslus bei svarstyti pateikti prašymai. Priėjo ir mano eilė, aš atviraširdiškai pasakiau, jog noriu pasilikti Berlyne studijuoti medicinos.

Vyresnieji mano prašymą atmetė išsyk, davė man smulkių pinigų maistui ir išėjo. Man tekusios ištarmės priežastis nei daugiau, nei mažiau buvo tokia.

Rabinas, su kuriuo aš prieš tai kalbėjau, buvo uolus ortodoksas. Kai ištyrė mano pažiūras ir užmojus, nužingsniavo į miestą, perdavė visa tai bendruomenės vyresniesiems, pabrėždamas, jog aš esąs eretiškai mąstąs žydas, ketinąs išleisti *More Nevuchim* su savais komentarais, bet tikrai jau mano siekiai nesą studijuoti mediciną ir po to profesionaliai pasinaudoti žiniomis; svarbiausia man – bendras žinių gilinimas ir savo pažinimo plėtojimas.

Pastarasis dalykas žydams ortodoksams atrodo kenksmingas religijai ir geriems papročiams, ypač jie vengia lenkų rabinų, nes tie dėl laimingo atsitiktinumo išsivadavo iš prietarų vergijos, kartą pamatė išminties šviesą ir amžiams nusimetė grandines.

Tai yra iš dalies teisinga. Jus galima palyginti su žmogum, kuris ilgai badavo, o sykį pateko prie gausiai valgiais apkrauto stalo, žinoma, tokį apims nenugalimas troškimas viską suvalgyti, ir jis persisotins.

Man nebuvo leista pasilikti Berlyne, žinia smogė lyg žaibas. Visų vilčių ir troškimų tikslas, atrodo, jau taip priartėjęs, dabar beviltiškai nuo manęs tolo, tai tiesiog varė iš proto. Atsidūriau Tantalo padėty, nebežinojau, kaip sau pačiam padėti.

Ypač mane skaudino tų vargšų namų prižiūrėtojo elgesys, nes tas žmogus stengėsi kuo skubiau manimi atsikratyti, vykdydamas savo vyresniųjų įsaką, ir tik tada atlėgo, kai pamatė mane prie miesto vartų.

Čia aš puoliau veidu ant žemės ir ėmiau graudžiai verkti.

Buvo sekmadienis, daug žmonių, kaip įprasta, ėjo pasivaikščioti prie miesto vartų. Daugelis iš jų manęs, cypsinčio kirmino, nepastebėjo, tačiau kelios jautrios sielos atkreipė į mane savo gailėstingą širdį, paklausė, kodėl aš taip raudu, atsakiau jiems, bet jie negalėjo manęs suprasti dėl prastos ir nesuprantamos kalbos bei verksmo ir kūkčiojimo.

Aš buvau toks sudirgęs, kad mane ėmė krėsti drebulys, įsimetė karštinė. Kareiviai, ėję sargybą prie miesto vartų, pranešė apie tai vargšų namams.

Priziūrėtojas atėjo ir mane pasiėmė. Dar dieną aš išbuvau Berlyne ir jau džiaugiausi, atgavęs viltį, kad dėl ligos galėsiu ilgiau ten pasilikti; tikėjausi užmegzti per tą laiką daugiau pažinčių ir taip susirasti gynėjų ir užtarėjų, gausiančių leidimą man ten gyventi.

Tačiau greitai mano viltys galutinai žlugo. Kitą dieną aš atsikėliau vėl sveikas ir žvalus, nebeliko jokių karštinės pėdsakų, taigi turėjau iškelti. Bet kur? To nežinojau pats.

Tad pasirinkau pirmą pasitaikiusį kelią ir pasidaviau likimo valiai.

[...]

Ketvirtoji kelionė į Berlyną.

Bjaurios aplinkybės. Išsigelbėjimas.

Kanto raštų studijos.

Mano paties darbų charakteristika

Mendelsonas, kai sugrįžau į Berlyną, jau buvo miręs, o kiti mano draugai apie mane nieko daugiau nebenorėjo girdėti. Aš nebežinojau, ko turėčiau griebtis. Gyvenau baisiai skursdamas, tuomet mane aplankė ponas Bendavidas ir pasakė, jog girdėjęs apie mano vargą, tad iš aukų surinkęs nedidelę pašalpą, apie trisdešimt talerių, kuriuos man ir perdavė. Be to, jis dar supažindino su vienu ponu Žoža, apsišvietusiu, protingu ir kilniu vyru, kuris mane draugiškai priėmė ir energingai rėmė, suvedė su ponu J., taip pat labai padėjusiu. Ponas profesorius ... bandė mano ir to garbingo vyro santykiams pakenkti, mane jam pristatęs kaip ateistą, tačiau iš to žmogaus pamažu gavau tiek daug, kad užteko pinigų išsinuomuoti mansardą pas seną moterį. Tuomet aš nusprendžiau studijuoti Kanto *Grynojo proto kritiką*, apie kurią teko girdėti kalbant, tačiau neteko jos dar matyti. Mano studijavimo būdas buvo gana keistas. Pirmą kartą skaitydamas, sunkiai ir miglotai suprasdavau kiekvieną skyrių, po to stengdavausi visa tai apmąstyti ir išsiaiškinti taip, kaip turbūt pats autorius norėjo čia pateikti savo mintį ir ką jis tuo norėjo pasakyti, o tai reiškia: įsimąstyti, įsijausti ir įsigilinti į tam tikrą sistemą. Kadangi tuo pačiu būdu jau anksčiau buvau įsivinęs Spinozos, Hiūmo¹⁸ ir Leibnico sistemas, tad buvo savaime suprantama, kad galėjau mąstyti, jas lygindamas, t. y. pagal koalicinę sistemą, o tokią aš tikrai suradau ir ją išdėčiau pastabomis bei paaiškinimais apie grynojo proto kritiką; iš to išsivystė tam tikra sistema, kurią galiausiai išdėčiau ir pavadinau transcendentaline filosofija. Kiekviena iš jau minėtų sistemų ten taip išrutuliota, kad lengvai galima suvokti jas vienijantį aspektą. Ta knyga bus sunkiai suprantama tam, kas mąsto nelanksčiai ir yra išstudijavęs vos vieną iš tų minėtų sistemų, o į kitas nekreipė dėmesio. Čia svarbiausia problema, kurią ir sprendžia Kantas, tai – *quid juris*¹⁹ – traktuojama daug platesne prasme, nei ponas Kantas ją apmąsto, o toliau ji plačiai lyginama su Hiūmo skepticizmu. Iš kitos pusės, ta problema visai išsprendžiama Spinozos ar Leibnico dogmatizmu.

Kai tą darbą baigiau, parodžiau ponui ...²⁰. O tas prisipažino, kad nors ir buvo laikomas vienu geriausių Kanto mokinių ir kuo uoliausiai lankė jo paskaitas, kaip tai galima suprasti iš jo raštų, tačiau nėra pakankamai pasiruošęs vertinti nei jo *Kritikos*, nei kitų raštų, susijusių su tuo veikalu, tad jis man patarė, jog mano rankraštį reiktų nusiųsti pačiam Kantui ir paprašyti jo įvertinimo. Pažadėjo prie to laiško pridėti ir savo kreipimąsi į didįjį filosofą.

Tad aš parašiau Kantui ir nusiunčiau jam savo kūrinių, o ponas ... pridėjo dar ir savo prierasą. Praėjo nemažai laiko ir buvo gautas atsakymas. Pagaliau gavom laišką, kuriame ponui ... greta viso kito dar buvo parašyta:

¹⁸ Hiūmas (Hume), Deividas (1711 Edinburge, Škotijoje–1776 ten pat), anglų filosofas, istorikas, ekonomistas ir publicistas. Suformulavo naujojo Europos agnosticizmo principus.

¹⁹ Kaip atrodo dalykas teisės (teisingumo) požiūriu, t. y. koku pagrindu? (lot.).

²⁰ Markas Hercas (Marcus Herz) (1747–1803), Berlyno gydytojas, filosofas, vertėjas. Jo žmonos Henrietės (1764 Berlyne–1847 ten pat) salonas tuo metu garsėjo kaip aristokratų bei literatų, filosofų, mokslininkų ir menininkų būrimosi vieta.

„Ką Jūs sau galvojat, mielas drauge! Siunčiat didžiausią paketą subtiliausių pastabų, reikalingų ne tik perskaityti, bet ir apmąstyti man, kuris būdamas šešiasdešimt šešerių metų, yra užsimojęs atlikti daugybę darbų (t. y. pabaigti paskutinę *Kritikos* dalį, būtent *Sprendimo galią*, kuri turi jau greitai pasirodyti, dar gamtos metafizikos ir papročių sistemą pagal minėtos kritikos reikalavimus). O aš ir taip jau esu išsekintas daugybės laiškų, reikalaujančių specialių paaiškinimų, negaliu dabar atgauti kvapo, be to, dar ir sveikata šlubuoja. Beveik jau buvau apsisprendęs tuojau išsiųsti tą rankraštį atgal su pridėtais aukščiau minėtais atsiprašymo motyvais. Tačiau man pakako tik žvilgterėti į tą rankraštį, kad pamatyčiau jo išskirtinumą, nes nė vienas iš mano kritikų taip gerai nesuprato manęs ir mano raštų esmės, kaip ponas Maimonas, kadangi nedaugeliui duotas tokio pobūdžio tyrinėjimams reikalingas aštrus protas“ ir t. t. Tai mane sujaudino. Kitoje vietoje sakoma: „Ponas Maimonas savo rankraštyje pateikė tiek daug taiklių pastabų, jog savo darbą jis galėtų viešai pristatyti publikai, kiekvieną kartą jis sulauktų palankumo“²¹ ir t. t. O laiške man sako: „Jūsų kilniam užmojui aš pritariu, kiek tik galėjau, o jei neįvertinau viso pono traktato, tai to priežastį, didžiai gerbiamas pone, surasi laiške ponui H. Žinoma, tai nėra nepagarba, kurios negalėčiau reikšti tokiam rimtam ir išmintingam dalykui bei žmoniją dominantiems tyrinėjimams, – tokiems kaip Jūsų, išduodantiems nemažą ir giliems moksliniams tyrinėjimams tinkamą talentą.“²²

Galima lengvai suprasti, kokie svarbūs man buvo to didžiojo žinovo pritarimo žodžiai, ypač paliudijimas, jog aš jį visai gerai supratęs, kuo negalėjo pasigirti daug išdidžių Kanto sekėjų, besigiriančių, jog jie vieni visiškai suvokė jo kritinę filosofiją, todėl kiekvienai pastabai, nors ji ir nebūtų prieštaravimas tai filosofijai, o tik tolesnis jos vystymas, be jokio aiškesnio įrodymo tuoj prisega tvirtinimą, jog jos autorius „nesupratęs Kanto“. Tokiems dabar buvo atimta galimybė tai pasakyti man, prieštarauti mano knygos išleidimui, nes dabar jau aš pats, remdamasis tos filosofijos kūrėjo žodžiais, galiu visai pagrįstai aniems ponams atsakyti.

Tuo metu buvau Potsdame, pono J.²³ odų fabrike, bet vos tik gavau laišką iš Kanto, išvykau į Berlyną, kur visą laiką skyriau *Transcendentalinės filosofijos* leidimo reikalams²⁴. Būdamas lenkų kilmės, tą veikalą paskyriau Lenkijos karaliui, vieną egzempliorių nunešiau Lenkijos rezidentui Berlyne, tačiau tas egzempliorius nebuvo išsiųstas, ir aš pats buvau įvairiais pretekstais pašiepiamas. *Sapienti sat*²⁵!

Vienas to kūrinio egzempliorius, kaip įprasta, buvo išsiųstas žurnalui *Allgemeine Litteraturzeitung*. Ilgą laiką nesulaukęs recenzijos, pats parašiau ten ir tuomet gavau atsakymą, esą aš žinau, kiek mažai yra žmonių, kurie galėtų tai padaryti, teisingai suvokti filosofinį veikalą, jį įvertinti; trys stipriausi spekuliatyvinio mąstymo filosofai atsisakė rašyti mano kūriniui recenziją, nes jie nepajėgė kartu pasinerti su manimi į filosofinio tyrinėjimo gelmes. Tas darbas pasiūlytas ketvirtam, iš kurio ir tikimasi atsakymo, galinčio patenkinti redakcijos užmojus, tačiau ir tas ketvirtas dar ligi šiol tyli.

Pradėjau dirbti Švietimo idėjoms skirtame žurnale²⁶. Pirmasis mano rašinys tame žurnale buvo apie tiesą, pateiktas laiško mano kilniajam draugui H. L.²⁷ Berlyne forma. Tai padaryti paskatino to draugo laiškas, parašytas, kai aš buvau Potsdame, kur juokaujant sakoma: „Filosofija daugiau niekam nebetinka. Taigi aš privalau imtis kokio kito verslo, kad ir karšti odas, jei turėčiau tokią galimybę.“ Aš jam atsakiau, kad „filosofija nėra pinigais, kurio kursas galėtų svyruoti“, o tą sakinį įterpiau ir į savo rašinį. Jame pirmą sykį paneigtas Volfo loginės tiesos aiškinimas: mūsų sprendimo ir objekto atitikimas, nes logika abstrahuojasi nuo visų atskirų objektų. Loginė tiesa negali būti mūsų pažinimo ir tam tikro (atskiro) objekto atitikimas, net apskritai bet kokio objekto ir loginės tiesos atitikimas arba atitikimas pačios savęs (nes čia nėra prieštaravimo), kadangi tai, kas neatitinka pats savęs (bent jau formaliai), negali būti mąstomas kaip koks nors realus (materialus) objektas. Tiesa gali būti tik

²¹ Kanto laiškas Markui Hercui, rašytas 1789 m. gegužės 26 d. Jis saugomas Prūsijos Karališkojoje Mokslų Akademijoje.

²² Kanto laiškas Saliamonui Maimonui, rašytas 1789 m. gegužės 24 d.

²³ Izaokas Danielis Icigas.

²⁴ *Versuch über die Transzendentalphilosophie. Mit einem Anhang über diesymbolische Erkenntniß und Anmerkungen von Salomon Maimon ans Litthauen in Polen.* Berlin, 1790.

²⁵ Protingas supras (lot.).

²⁶ *Journal für Aufklärung.*

²⁷ Samueliui Levi. *Journal für Aufklärung*, 1789, Bd. V, I, S. 67–84.

loginė (tapatybės arba prieštaravimo forma), o objektyvė (santykis su realiu objektu), priešingai, turėtų vadintis realybe. Toliau eina realios ir idealios monetos panaudojimo lyginimas ir realaus bei formalaus pažinimo, kaip intuityvaus ir simbolinio, lyginimas. Galiausiai parodoma, kad tiesa ir gėris (absoliutus) yra identiškai visuomeniniams principams.

Kitame to paties žurnalo rašinyje²⁸ parodžiau, kad tropai jokių būdu nereiškia žodžio prasmės perkėlimo nuo vieno dalyko į analogišką (kaip dažniausiai įprasta manyti), nes toks žodis, kuris reiškia ir kitą daiktą, iš esmės nėra perkeltinės prasmės, o tikrieji tropai yra žodžio prasmės perkėlimas nuo vieno reliacijos nario į jo koreliatą, kadangi visos daiktų tarpusavio santykių rūšys gali būti logiškai *a priori* suvokiamos, tai ir visos tropų rūšys gali būti suvokiamos bei sudėliojamos į tobulą sistemą (pagal kategoriją).

Ponas rektorius Tiftrunkas tame pačiame žurnale man parašė kelias pastabas dėl to straipsnio, o tai mane paskatino parašyti dar vieną straipsnį ta tema²⁹. Aš ten parodau, kad Volfo tiesos apibrėžimo aiškinimas, t. y. mūsų sprendimo ir objekto atitikimas, negali būti kas kita, kaip tik atitikimas ypatingo sprendimo objekto (tai matyti iš korelariume pateikto pavyzdžio), ir todėl ta loginės tiesos definicija esanti neteisinga, nes iš esmės tai ne loginė, bet metafizinė tiesos aiškinimas. Aš taip pat parodžiau skirtumą tarp tapatybės bei prieštaravimo formų ir kitų mąstymo formų, nes pirmosios orientuotos į objektą apskritai, o antrosios – į ypatingą objektą.

Šie yra svarbūs visuotinai (jie yra *conditio sine qua non*³⁰ tiek objektui apskritai, tiek kiekvienam atskiram objektui). Kiti tuo tarpu dar labiau abejotini. (Kanto objektyvių sprendimų būtinybės aiškinimas, kaip bendros sintezės galimybė, yra nepakankamas sprendimams, nukreiptiems į ypatingus objektus.) Toliau, kaip loginė tiesa tinka formaliam, taip metafizinė – realiam galvojimui.

Kitame straipsnyje, pavadintame „Bekonas ir Kantas“³¹, lyginu tų dviejų filosofijos reformatorių darbus. Abu sutinka, kad logika yra tik formalus, bet ne realus pažinimas. Abu vėlgi yra tos nuomonės, kad klaidingai mąstoma, kai bandoma formalų dalyką patį savaime realizuoti, kaip kad tai daro metafizikai, nekreipdami dėmesio į tai, kas yra realu (materialu); kai nekreipiamas dėmesys į realaus (materialaus) dalyko prigimtį ir jo subsumcijos sąlygos laikomos formaliomis. Jų nuomonės nesutampa tik tada, kai jie siūlo skirtingus būdus, kaip tos klaidos išvengti. Bekonas renkasi indukcijos kelią ir pateikia metodą, kaip tą indukciją vis tobulinti. Kantas, priešingai, gilinasi į pažinimo galios analizę. Anam labiausiai rūpi daiktų tikrovė, o šis, priešingai, rūpinasi pažinimo formų grynumu ir jų teisingu panaudojimu. Pagaliau metodas, kurį pirmasis pasirinko, yra našesnis, o aiškumas – mažesnis. Antrojo pasirinktas metodas ne toks našus, tačiau jis skaidresnis, o įrodymas konkretnesnis.

Tame pačiame žurnale išspausdiniau ir straipsnį „Apie pasaulio sielą“³², kur stengiuosi parodyti, kad tvirtinimas, jog visoms gyvoms ir sielą turinčioms esybėms yra viena bendra pasaulio siela, esąs ne tik toks pat geras, kaip ir kontrargumentas, bet ir galėtų būti dar labiau pagrįstas. Lyginu prielaidą apie sielų vienybę ar daugį su prielaida apie evoliucijos sistemą ir epigenezę³³; iš patyrimo ir liudijimų, kuriuos ten pateikiu, tikrąją sistemą pripažįstu antrąją bei parodau sutapimą su pasaulio sielos sąvoka. Pagaliau įrodau, kad tvirtinimas, jog yra pasaulio siela, jau vien kaip idėja yra daug pranašesnis už Leibnico harmonijos idėją bei jo teoriją apie miglotus įsivaizdavimus; tam pagrįsti pateikiu dar ir kitų argumentų.

Paskutinis straipsnis tame žurnale yra apie transcendentalinės filosofijos planą. Ten aš aiškinu, jog Kanto filosofija yra nepaneigiama dogmatikų požiūriu, tačiau manau, kad ji esanti pažeidžiama

²⁸ „Was sind Tropen?“ [Kas yra tropai?], *Journal für Aufklärung*, 1789, Bd. V, 2, p. 162–179.

²⁹ „Über Wahrheit“ [Apie tiesą], Schreiben des Herrn Maitnon an Herrn Tieftrunk, *Journal für Aufklärung*, 1790, Bd. VII, I, p. 22–51.

³⁰ Būtina sąlyga (lot.).

³¹ „Bacon und Kant. Schreiben des H. S. Maimon an der Herausgeber dieses Journals“, *Journal für Aufklärung*, Bd. VII, 2, p. 99–122. Bekonas (Bacon) Francis (1561 Londone – 1626 ten pat) – Anglijos valstybės veikėjas, filosofas. Anglų materializmo ir eksperimentinio mokslo pradininkas.

³² „Ober die Weltseele – Entelechica Universi“, *Journal für Aufklärung*, 1791. Bd. VIII, I, p. 47–92.

³³ Epigenezė (nuo gr. žodžio „po gimimo“) – mokymas apie nuoseklių vystymosi stadijų procesą.

Hiūmo skepticizmo požiūriu. Tuo tikslu labai nuodugniai ir plačiai, ne tik dogminės, bet ir vadinamosios kritinės filosofijos atstovų pykčiui, išvysčiau skeptinę sistemą.

Dar Mendelsonui gyvam esant, žydų tautybės jaunuoliai iš visos Vokietijos susijungė į draugiją, pavadintą Hebrajų kalbos tyrinėtojų draugija. Jie pagrįstai pastebėjo, jog vargana tiek valstybinė, tiek politinė ir moralinė žydų tautos padėtis priklauso nuo religinių prietarų, jog trūksta išmintingo Šventojo Rašto aiškinimo ir laisvo rabinų mąstymo bei minčių dėstymo, nes juk labai mažai rabinų iš tikrųjų moka hebrajų kalbą. Todėl tie žmonės ir susijungė, stengdamiesi ištaisyti tuos trūkumus, iš pačių hebrajų kalbos šaltinių semtis tos kalbos pažinimo ir taip sukurti išmintingą egzegezę. Tuos užmojus turėjo padėti įgyvendinti ir jų įsteigtas mėnesinis žurnalas, pavadintas *Ha-measef* (Rinkėjas)³⁴, kur turėjo būti spausdinami sudėtingesni Šventojo Rašto aiškinimai, eilėraščiai hebrajų kalba, rašiniai proza, naudingų leidinių vertimai ir panašiai.

Tuoju pastebėjau, kad tos grupės tikslai yra geri, tačiau jie labai sunkiai pasiekiami. Pernelyg gerai žinojau, kokios yra rabinų pažiūros ir mąstymo būdas, jog patikėčiau, kad tokios priemonės jį gali pakeisti. Žydų tauta, jei nekreipsim dėmesio į atsitiktines modifikacijas, teokratijos požiūriu, manau, yra amžina aristokratija. Mokytieji, kurie yra tos tautos kilmingieji, per ilgus šimtmečius gerbiami žmonių kaip įstatymų leidėjai, tad paprastiesiems žmonėms jie gali įsakinėti, ką tik panorėję. Tiesa, ta didelė pagarba yra duoklė, kurią silpnieji kloja stipriesiems po kojomis. Tauta yra pasidalijusi į labai nelygius luomus, būtent prasčiokus ir mokytuosius; pirmieji dėl daugelio įvykių susidariusios prastos politinės tautos padėties yra be galo tamsūs, neišprusę tiek menų, tiek mokslų bei religinių įstatymų srityje, o nuo šių dalykų juk ir priklauso tų žmonių amžina gerovė, tad jie priversti Šventojo Rašto aiškinimą, iš jo išplaukiančius įstatymus bei jų pritaikymo atskiriems gyvenimo atvejams dėsnius patikėti mokytojų, kuriuos patys išlaiko, aiškinimui. O tie bando savo kalbos mokėjimo spragas ir išmintingos egzegezės trūkumą pakeisti savo pačių sąmoju, minties aštrumu ir gabumais. Turi perskaityti Talmudą su *Tosafot*³⁵ komentarais, kad susidarytum nuomonę apie tų talentų tobulumą.

Dvasios kūriniai jų vertinami ne pagal tikslingumą ar naudą, bet pagal jų sukūrimui reikalingą talentą. Tas, kas supranta hebrajiškai, yra gerai susipažinęs su Šventuoju Raštu ir netgi išmokęs mintinai visą žydų *corpus juris* (kuris nėra koks nors mažmožis), tačiau menkai tevertinamas. Didžiausias pagyrimas, kurį tokiam pasako: *chamor nose sefarim*, tai reiškia „knygomis apsikrovęs asilas“. Priešingai, kas dėl savo gabumų iš jau žinomų įstatymų išprotauja naujus, sukuria subtilius apibrėžimus, suranda slaptus prieštaravimus, tas pagrįstai beveik sudievinamas. Ir reikia pripažinti tiesą, tokio pobūdžio sprendimai, kai kalbama apie dalykus, nesusijusius su jokia išoriniu tikslu, yra visai argumentuoti.

Galima tik įsivaizduoti, kaip menkai tokie žmonės vertina darbą, skirtą tiesiog skonio ugdymui, kalbos mokymuisi ar kitas panašias (kaip jiems atrodo) smulkmenas, tačiau tie tai šen, tai ten išsibarstę mokyti žmonės išlieka tarsi jūrose pasiklydusio žydų laivo šturmanai. Visi tie iš tikrųjų apsišvietę žmonės, kokie jie bebūtų mokyti ir išstobulinto skonio, prastų žmonių akyse taip ir liks idiotai. Kodėl? Jie nestudijavo Talmudo (tiek, kiek reikalinga ir kaip reikalinga). Tačiau Mendelsonas tų žmonių buvo vertinamas, nes jis iš tikrųjų buvo geras Talmudo žinovas.

Todėl aš nebuvau nei už, nei prieš tą mėnesinį žurnalą, pats kartais teikdavau jam straipsnius hebrajų kalba, vienas jų buvo apie vienos neaiškios Maimonido *Mišnos* komentaro vietos aiškinimą pagal Kanto filosofiją, vėliau jis buvo išverstas į vokiečių kalbą ir išspausdintas Berlyno mėnesiniame žurnale³⁶.

Po to man ta draugija (kuri ir dabar vadinasi Kilnumo ir gėrio ieškančiųjų draugija) pasiūlė hebrajų kalba komentuoti įžymų Maimonido veikalą *More Nevuchim*. Darbo ėmiausi džiaugsmingai ir gana

³⁴ Ėjo nuo 1783 iki 1797 Karaliaučiuje, vėliau leistas Berlyne ir Vroclave.

³⁵ *Tosafot* – kolektyviai parašytas Talmudo komentaras. Jo autoriai – Saliamono Izaoko mokiniai ir sekėjai.

³⁶ „Probe Rabbinischer Philosophie (Übersetzung einer Stelle aus der Mischna)“, *Berlinische Monatsschrift*, 1789, Bd. 14, p. 171–179.

greitai jį baigiau. Tačiau iki šiol išspausdinta tik pirmoji to darbo dalis. To veikalo pratarmė gali būti laikoma trumpa filosofijos istorija³⁷.

Aš buvau šalininkas visų filosofinių sistemų štai tokia eilės tvarka: peripatetikas, spinozininkas, Leibnico ir Kanto sekėjas, pagaliau skeptikas, ir visuomet stengiausi aiškinti bei ginti tą sistemą, kurios šalininku tuomet buvau ir kurią tada laikiau teisinga. Pagaliau aš pastebėjau, kad visos tos skirtingos sistemos pačios savaime yra šiek tiek teisingos bei tam tikru požiūriu gali būti naudingos. Kadangi filosofinių sistemų skirtumai remiasi sąvokomis, sukurtomis mąstant apie gamtos dalykus, jų savybes bei modifikacijas, o tos sąvokos negali būti visų žmonių tokiu pačiu būdu suvoktos bei išreikštos matematinėmis formulėmis ir *a priori* panaudotos vienareikšmiškai, tad aš nusprendžiau tiek savo paties reikmėms, tiek kitų naudai sudaryti ir išleisti *Filosofijos žodyną*³⁸, kur visos filosofijos sąvokos būtų pateiktos ir apibrėžtos laisvai (nepriklausomai nuo kurios nors atskiros sistemos, bet stengiantis paaiškinti pačią sąvoką, taip pat bandant sukurti vieningą visoms sistemoms reikšmę ir pateikiant tos sąvokos daugiareikšmiškumą, tinkantį visoms sistemoms). Tad, pavyzdžiui, teisė plačiąja prasme yra bendra sąvoka visoms moralinėms sistemoms; ji aiškinama kaip laisvo žmogaus veiksmų taisyklingumas, nesigilinant į tai, ar tas taisyklingumas yra tikslingas, ar ne, pirmuoju atveju visai nesvarbu, koks esąs tas tikslas. Siaurąja prasme teisė epikūrinėje³⁹ sistemoje reiškia taisyklingumą, suteikiant į palaimą, stoicizmo⁴⁰ sistemoje reiškia laisvos valios tobulumą, Volfo – abstraktų tobulumą, Kanto sistemoje teisės tikslas yra praktinis protas. Toliau pridedami *pro* ir *contra* argumentai, kuriais remdamasis tiksliai apibrėžiu, kas yra tikra ir tinkama naudoti vienoje ar kitoje sistemoje.

Pasipiktinęs dogmine filosofija, kuri nuo diskursyvaus mąstymo žengia prie realaus pažinimo (nežinodama kaip), ir, antra, kritine filosofija, kuri per daug dėmesio skiria formaliam pažinimui, iš akių išleisdama tai, kas pažinimui yra realu (mano nuomone, abi šios kryptys papildo viena kitą), šiame savo veikale aš stoju į skeptinės filosofijos pusę. To rezultatas yra toks: mūsų pažinimas yra tiek grynas, tiek realus, tik, nelaimė, grynumas niekuomet nebūna realus, o realumas – grynas. Grynumas (formalus) yra idėja, prie kurios priartėjama realybėje (su indukcijos pagalba), bet niekuomet taip ir nepasiekiamas.

To filosofijos žodyno iki šiol pasirodė tik viena dalis.

Viename populiariame vokiečių mėnesiniame žurnale aš publikavau įvairių straipsnių, pavyzdžiui, „Apie klaidas“, „Apie numatymo galią“, „Apie teodiciją“⁴¹ ir kt. Pirmame straipsnyje parodau, kad klaida, kaip ir apgavystė, yra tiesos priešingybė, o juslės ir jausmai negali mūsų išmokyti pažinti tiesą, jie negali mūsų nei apgauti, nei suklaidinti. Kadangi aš įrodau, jog apgavystė ir klaida iš esmės skiriasi viena nuo kitos, tai atskleidžiu jų skirtumo esmę. Kalbu ten apie tokią apsirikimo rūšį, kuri skiriasi nuo įprasto estetinio, ją vadinu filosofiniu apsirikimu, kuris, nors yra subjektyvus, tačiau yra ir visuotinis; tą temą nagrinėju savo filosofiniame žodyne, straipsnyje „Išsigalvojimas“.

Straipsnyje „Apie numatymą“ aš aiškiaregystės galią laikau viena iš mažiausiai problemiškų ir bandau ją paaiškinti, nekurdamas naujo principo, bet pasiremdamas tik asociacijų išplėtojimo galia. Taip pat ir atsitiktinumai, numatymo galia padedantys išaiškinti įvairius įvykius, mano aiškinami tuo pačiu jau žinomu asociacijų principu.

Trečias rašinys „Apie teodiciją“ buvo inspiruotas to paties pavadinimo darbo, kuriame nagrinėjama ta pati tema, parašyto pono profesoriaus Kanto; jis buvo paskelbtas Berlyno mėnesiniame žurnale. Čia

³⁷ „Über die Teodicee“ [Apie teodiciją], *Deutsche Monatsschrift*, 1781, Bd. III, p. 190–212. Tarne rašinyje yra svarbių ištraukų iš Maimonido *More Nevuchim*.

³⁸ *Philosophisches Wörterbuch, oder Beleuchtung der wichtigsten Gegenstände der Philosophie in alphabetischer Ordnung von Salomon Maimon*. Erstes Stück. Bei Johann Friedrich Unger, 1791.

³⁹ Epikūras Samietis (341–270 m. pr. Kr.) – graikų filosofas materialistas. Kritikavo mitologiją, antropomorfizmą, bet ateistas nebuvo. Epikūro filosofijai būdingas hedonistinės etikos gyvenimo kultas.

⁴⁰ Stoicizmas – sen. Graikijos filosofijos mokykla; pradininkas – Zenonas Kitijonietis, kilęs iš Kipro. Tai viena pagrindinių helenizmo ir romėnų filosofijos krypčių, padariusių įtaką besiformuojančiai krikščionybei. Šios filosofijos dėmesio centre – etika.

⁴¹ Teodicėja (gr. *theos* (dievas) ir *dikē* (teisė, teisingumas)) – krikščionybės filosofijos (metafizikos) skyrius, kurio paskirtis – racionaliai pagrįsti Dievo buvimą, pažinimą ir požymius bei jo santykį su pasauliu.

parodomas visų teodicėjų nepakankamumas, po to dar pateikiama hipotezė, kad su ja susieti klausimai yra pagrįsti. Aš, priešingai, įrodau teodicėjos nebūtinumą bei klausimų dėl jos nepagrįstumą.

Dar esu išspausdinęs straipsnių apie patyrimo psichologiją, galiausiai dėl tų problemų susisiekiu su ponu dvaro patarėju Moricu, kuris padėjo juos išleisti.

Tai ir visi įvykiai, kurie atsitiko mano gyvenime, manau, jog nebus visai nenaudinga apie juos papasakoti kitiems. Dar nepasiekiau ramybės uosto, tačiau *quo nos fata trahunt retrahuntque sequamur*⁴².

Iš vokiečių kalbos vertė Vita Gaigalaitė

Saliamonas Maimonas, *Gyvenimo istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 38–44, 77–86, 154–160, 303–314.

⁴² Einame ten, kur mus stumia likimas, traukiamės nuo to, nuo ko likimas traukia (lot.).